

KS. ANTONI TOMKIEWICZ
Lublin

MYŚL WYCHOWAWCZA PIUSA XI W PUBLIKACJACH AKCJI KATOLICKIEJ W POLSCE

Badania nauk psychologicznych i pedagogicznych wskazują, że w rozwoju człowieka najważniejsze są pierwsze lata życia, w których zostają położone fundamenty podstawowych sfer życia psychicznego. Proces ten dokonuje się głównie w środowisku rodzinnym. Rodzina poprzez swoje oddziaływanie wychowawcze kształtuje zręby osobowości człowieka. Dlatego też w ostatnich czasach zaznacza się zwrot w naukach społecznych w kierunku rodziny. Już w okresie międzywojennym interesowano się tą problematyką. Zagadnienie to było przedmiotem zainteresowania zarówno pojedynczych osób, jak również różnych organizacji. Oficjalne wypowiedzi ówczesnego papieża Piusa XI na temat wychowania, zawarte w encyklikach *Casti Connubii*¹ (*O małżeństwie chrześcijańskim*) i *Divini illius Magistri*² (*O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży*), stały się przedmiotem zainteresowania ze strony różnych osób i organizacji społecznych i religijnych. Jedną z takich organizacji była Akcja Katolicka, która w szczególny sposób zajęła się szerzeniem myśli wychowawczej papieża.

Celem więc niniejszego artykułu jest ogólne ukazanie koncepcji wychowania papieża Piusa XI w publikacjach Akcji Katolickiej w Polsce. Najpierw zostaną przedstawione główne założenia Akcji Katolickiej oraz jej struktura organizacyjna. Następnie – główne cele wychowania oraz sposoby oddziaływania, jakie preferował Pius XI, a które urzeczywistniano w Akcji Katolickiej. Działalność wychowawcza, jaką proponował, w sposób szczególny była ukierunkowana na środowisko rodzinne.

¹ P i u s XI. *Casti Connubii*. Tłum. S. Okoniewski. Warszawa 1935.

² Tamże. *Divini illius Magistri*. Warszawa 1929.

I. AKCJA KATOLICKA JEJ GENEZA I STRUKTURA ORGANIZACYJNA

Pojęcie „Akcja Katolicka” można pojmować dwojako. W jednym wypadku będziemy rozumieli przez nie każdą działalność katolików świeckich, która odnosi się w jakiś sposób do życia religijnego, a w innym – organizację, która zaistniała w historii Kościoła przed II wojną światową³. Aby odpowiedzieć na zasadnicze pytanie, czym była Akcja Katolicka, należy sięgnąć do wypowiedzi papieża Piusa XI. Pełne określenie tej organizacji, wymieniające istotne jej cechy, można znaleźć w liście Piusa XI (z dnia 30 lipca 1928 r.) do P. Steenberg-Engering, przewodniczącej Unii Kobiet w Hadze, w którym czytamy: „Akcja Katolicka jest udziałem świeckich w apostołstwie hierarchicznym Kościoła Katolickiego dla obrony zadań religii i moralności oraz dla rozwoju zdrowej i pożytecznej akcji społecznej pod przewodnictwem hierarchii kościelnej – ponad wszystkimi partiami politycznymi i niezależnie od nich – celem odnowienia życia katolickiego w rodzinie i w społeczeństwie”⁴.

Wynika z tego, że Akcja Katolicka wyraźnie była zjawiskiem religijnym, ponieważ jej działalność zmierzała do chrystianizacji wszystkich stosunków społecznych. Chciała wprowadzić zasady chrześcijańskiej etyki w życie jednostek, rodziny i społeczeństwa. Apel Ojca św. o organizowanie Akcji odbił się szerokim echem w świecie i przystąpiono do jego realizacji. Organizacja ta przyjmowała różne formy strukturalne, w zależności od warunków miejscowych. W Europie zasadniczo można zauważyć dwa typy organizacyjne Akcji: u n i t a r n y (Włochy) i f e d e r a l i s t y c z n y (Niemcy, Belgia). W Polsce zasadniczo przyjął się włoski typ organizacyjny⁵.

Istotnym wydarzeniem dla powstania Akcji Katolickiej w Polsce była Konferencja Episkopatu, która odbyła się w dniach 28–30 kwietnia 1929 r. w Poznaniu. Na tej konferencji powzięto decyzję o powołaniu tej organizacji z jednym ośrodkiem dyspozycyjnym, opierającym się na Statucie Konstytucyjnym określającym strukturę organizacyjną dla całego kraju. Statut został wkrótce zatwierdzony przez Stolicę Apostolską. Powzięto też decyzję w sprawie powołania Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej (NIAK), mającego osobowość prawną,

³ K. M u r p h y. *The Spirit of Catholic Action*. London 1943 s. IX.

⁴ *La vie catholique* 5. Annee nr 207 – cyt. za: S. B r o s s. *Akcja Katolicka według orzeczeń Stolicy Apostolskiej*. T. 1. Poznań 1929 s. 16.

⁵ E. S c h l u n d. *Die katolische Action*. Kösel 1928 s. 17-48. Autor omawia tu zagadnienia związane z tworzeniem się Akcji Katolickiej w Europie. Por. K. H a a s h o r ó w n a. *Z Akcji Katolickiej we Włoszech*. „Ruch Katolicki” (dalej cyt.: RK) 1939 nr 6 s. 283-299; W. D e p t u ł a. *Akcja Katolicka a organizacje kościelne*. Poznań 1930 s. 23-25.

z siedzibą w Poznaniu⁶. NIAK był bezpośrednio zależny od specjalnej Komisji Episkopatu do Spraw Akcji Katolickiej. Postanowiono też wydawać oficjalny organ prasowy pod nazwą „Ruch Katolicki”. W latach 1931–1932 powoływano instytuty diecezjalne, również mające osobowość prawną.

Poza instytutami diecezjalnymi statut przewidywał powstawanie Akcji Katolickich w parafiach i dekanatach. Istotnym postanowieniem statutu było określenie zakresu działalności i kompetencji poszczególnych instytucji i osób. Instytuty zależały od hierarchii i bezpośrednio im podlegały. Tak zresztą określały ogólne zasady Akcji Katolickiej: „Akcja Katolicka zależy od papieża, biskupów i proboszczów stosownie do kompetencji każdej z tych władz, więc będzie miała swoją zwierzchnią władzę w centrum państwa, w zależności od papieża lub jego delegata lub Komisji Episkopatu, w diecezji w zależności od biskupa, a w parafiach w zależności od proboszczów”⁷.

Akcja opierała swą działalność na 4 stanach (mężczyźni, kobiety oraz młodzież męska i żeńska), które były zorganizowane w myśl statutu Akcji. W parafiach katolicy byli zjednoczeni w diecezjalnych stowarzyszeniach, które mając swoje czynniki kierownicze, tworzyły jedną organizację mającą swoją centralę. Całością pracy kierował Naczelny Instytut Akcji Katolickiej⁸.

Utworzenie ogólnopolskich stowarzyszeń Akcji Katolickiej uwieńczyło praktycznie cały proces jej organizowania na terenie Polski. Był to proces dość długi, uzależniony od wielu okoliczności. Inne istniejące stowarzyszenia katolickie zostały przyjęte jako „pomocnicze” w stosunku do Akcji Katolickiej⁹.

Mówiąc o strukturze tej organizacji, należy wspomnieć jeszcze o członkostwie w tej organizacji, czyli o tym, kto może do niej należeć. Odpowiedź na to pytanie znajdziemy w liście Piusa XI z dnia 13 listopada 1928 r. skierowanym do kardynała Bertrama: „Przeto wszyscy katolicy powinni być w tej Akcji Katolickiej, zgodni bez względu na różnice wieku, płci, stanu, kultury oraz dążności narodowych i politycznych, byleby to wszystko nie stało w sprzeczności z nauką Ewangelii, z prawem chrześcijańskim, byle ci, którzy tę naukę wyznają, nie stwarzali pozoru, że biorą rozbrat z tą samą nauką i prawem”¹⁰.

⁶ Por. W. P a r a c z. *Prawno-organizacyjne zagadnienia A.K. w świetle uchwał Synodu*. RK 1938 nr 9-10 s. 441.

⁷ L. C i v a r d i. *Podręcznik Akcji Katolickiej*. T. 1. Poznań 1935 s. 130.

⁸ *Instrukcja dla asystenta kościelnego* [b.m.r.] p.1.1 (asystent jest przedstawicielem Episkopatu, który występuje jako rzecznik myśli katolickiej i kościelnej, przeciwstawiając się partykularyzmowi).

⁹ Por. *Apostolstwo modlitwy w teorii i praktyce*. W: *Pamiętnik I Zjazdu Ks[ięży] Dyr[ektorów] 1938 r.* Kraków 1938 s. 140-143.

¹⁰ P i u s XI. *Quae nobis*. Tłum. S. Pszonka. Lublin 1929 s. 17.

Z tej wypowiedzi wynika, że Akcja chciała zgromadzić ludzi religijnych, pełnych zapału, którzy mieli się stać elitą społeczeństwa katolickiego. Najliczniejszą grupę stanowiła młodzież; drugą grupą pod tym względem były kobiety. Najmniej liczni byli mężczyźni. Młodzież akademicka bardziej była reprezentowana w sodalicjach mariańskich i w „Odrodzeniu” niż w Akcji Katolickiej¹¹.

Jednym z podstawowych zadań tej organizacji było propagowanie w teorii i praktyce chrześcijańskiej idei wychowawczej, ze szczególnym uwzględnieniem roli środowiska rodzinnego.

II. PODSTAWOWE CELE WYCHOWAWCZE PIUSA XI ZAWARTE W PROGRAMIE AKCJI KATOLICKIEJ

Mówiąc najogólniej, zasadniczym celem wychowania proponowanym przez papieża Piusa XI było apostołstwo zmierzające do zaprowadzenia Królestwa Chrystusa na ziemi. Aby to osiągnąć, trzeba było realizować cele częściowe, czyli zewnętrzne i wewnętrzne. Wewnętrzne cele to: formacja duchowa poszczególnych członków stowarzyszeń, pogłębienie życia religijnego, poznawanie zasad wiary, a także wyrobienie ducha altruizmu¹².

Cele zewnętrzne są realizowane na zewnątrz organizacji. Jest to głównie działalność na polu społecznym. „Celem Akcji Katolickiej – mówi Pius XI – jest rozszerzenie, obrona wiary i nauki chrześcijańskiej w życiu indywidualnym i społecznym”¹³.

Po nakreśleniu celu ogólnego omówimy cele częściowe, które Akcja miała realizować.

1. ODNOWIENIE DUCHA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO W RODZINIE

Jednym z podstawowych zadań Akcji Katolickiej było odnowienie życia rodzinnego w duchu zasad chrześcijańskich. Rodzina jako podstawowa komórka społeczna była specjalną jej troską. Nie można mówić o uzdrowieniu społeczeństwa bez uzdrowienia rodziny. „Rodzina – mówi Pius XI – jest pierwszym, naturalnym i koniecznym środowiskiem, właśnie do tego przez Stwórcę prze-

¹¹ F. M a c h a y. *Organizacja Akcji Katolickiej*. RK 1933 nr 2 s. 17-18.

¹² Por. S. G o ł ą b. *Znaczenie uświadczenia katolickiego*. RK 1932 nr 12 s. 378-379.

¹³ P i u s XI. *Quae nobis* s. 16.

znaczonym. Stąd normalnie najskuteczniejsze i najtrwalsze wychowanie jest to, które otrzymuje się w dobrze urządzonej i karnej rodzinie chrześcijańskiej”¹⁴.

Rodzina jest wymieniana na czołowych miejscach we wszystkich oficjalnych wypowiedziach przedstawicieli Akcji Katolickiej. Zagadnienie to wchodzi w zakres jej działalności i staje się przedmiotem jej oddziaływania.

Rodzina chrześcijańska była przedmiotem ataków ze strony różnych środowisk liberalnych i socjalistycznych. Zwalczano świętość ogniska domowego, chcąc usunąć zasady nauki katolickiej z życia rodzinnego. Tak pisał na ten temat Pius XI: „Z bólem serca stwierdzić musimy, że wielu bardzo ludzi niepewnych odrodzenia tego dzieła Bożego, albo nie zna zupełnie przepotężnej świętości małżeństwa chrześcijańskiego, albo beczelnie jej przeczy, albo też na podstawie fałszywej i niecnej etyki powszechnie ją zwalcza”¹⁵.

Po uświadomieniu doniosłości roli rodziny jako koniecznego warunku wychowania dziecka Akcja Katolicka przyjęła przede wszystkim postawę ochraniającą rodzinę. Rodzina – jak wspomniano wyżej – była przedmiotem ataków ze strony czynników przeciwnych katolicyzmowi, aby przez osłabienie rodziny chrześcijańskiej doprowadzić społeczeństwo do laicyzacji¹⁶. Nie byłby to jednak pełen obraz, gdybyśmy przyjęli, że organizacja ta jedynie broniła rodziny przed laicyzacją życia. Miała również – zgodnie z nauczaniem Piusa XI – pozytywny program. W swojej działalności wskazywała na odpowiednie środki i metody, aby przywrócić małżeństwu i rodzinie ich podstawowe funkcje wychowawcze. Przede wszystkim podjęto działania mające na celu kształtowanie świadomości wychowawczej rodziców. Pouczano o wzniosłości rodziny i jej niezastąpionej roli w wychowaniu. Rodzina daje swoim nowym członkom „podłoże twórcze”. Kto rodzi się według ciała, ten ma prawo być „zrodzony” według ducha, gdyż każde wychowanie jest rodzeniem według ducha. A w taki ścisły związek wchodzić jedynie członkowie rodziny. Nikt nie ma takiego prawa do wychowania, jakie posiada rodzina¹⁷.

Miłość rodzicielska jako istotny czynnik w wychowaniu wymaga poświęcenia i ofiary na rzecz dzieci. Miłość ta jest czynnikiem uspołeczniającym. Początkowo dziecko wzrasta w miłości matki, ojciec natomiast stwarza atmosferę ciepła i radości. Rodzice więc, razem otaczając swoje dziecko miłością, kształtują jego osobowość społeczną. Akcja Katolicka, wskazując na duże znaczenie

¹⁴ T e n ż e. *Encyklika „O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży”* Warszawa 1929 s. 42.

¹⁵ T e n ż e. *Encyklika „O małżeństwie chrześcijańskim”* Warszawa 1935 s. 4.

¹⁶ A. N i e s i o ł o w s k i. *Kryzys rodziny nowoczesnej i jego przyczyny*. W: *Rodzina*. Red. S. Bross. Poznań 1937 s. 322-328.

¹⁷ K. K o w a l s k i. *Rodzina chrześcijańska a apostołstwo świeckich*. RK 1935 nr 9-10 s. 501; K. M i c h a l s k i. *Katolicka idea wychowania*. Poznań 1936 s. 28.

miłości rodzicielskiej w wychowaniu dziecka, pragnie przywrócić należny jej blask. „Gdzie w rodzinie nie ma miłości ku dzieciom i dzieci ku rodzicom, to nawet najnowsze środki pedagogiczne nie wystarczą, tam kara będzie hańbą, a niewdzięczność zapłatą za poniesiony trud”¹⁸.

a) *Świętość rodziny*

Mówiąc o życiu rodzinnym, papież zwraca uwagę na duże znaczenie czynnika nadprzyrodzonego. Aby uświadomić sobie, jaką rolę odgrywa czynnik nadprzyrodzony w rodzinie, należy sięgnąć do samych podstaw małżeństwa i rodziny. Już sama umowa małżeńska ma bez porównania głębszy sens od każdej innej umowy, gdyż małżonkowie wchodzi w relację nadprzyrodzoną. Dobrowolnie zgadzając się na małżeństwo, wchodzi w specjalną umowę z Bogiem. Bóg współdziała z nimi, udzielając im specjalnych łask do wypełniania obowiązków stanu¹⁹ Bóg jakby zobowiązał się na stałe do współdziałania w akcie małżeńskim, a także uświęcenia członków tego związku.

Małżeństwo ma dwie strony: duchowo-moralną i zmysłowo-cielesną. Niebezpieczeństwo pojawia się zawsze, gdy na czoło wysuwa się czynnik zmysłowy. Małżeństwo oparte na czynniku nadprzyrodzonym uszlachetnia ten związek, wzmacniając stronę duchową małżeństwa²⁰. Małżeństwo chrześcijan jako część Ciała Mistycznego zostaje przez Chrystusa podniesione do godności sakramentu. Chrystus wchodząc w życie małżonków chrześcijańskich rodzi duchowo nowych członków Kościoła. Małżonkowie działają dla Niego i w Jego imieniu. Wielka tu jest i ich odpowiedzialność, a jednocześnie i godność, ponieważ rodzą oni nowych członków dla Chrystusa. To, co jest poczęte w grzechu, jest jednocześnie i święte, bo należy do Ciała Mistycznego Chrystusa.

Małżeństwo chrześcijańskie jest złączone z nadprzyrodzoną istotą Kościoła. Nie można rozdzielać tych „instytucji” od siebie. Kościół wchodzi głęboko w życie małżeńskie, przyjmując nowych członków. Małżeństwo „dostarcza” nowych członków dla Mistycznego Ciała Chrystusa²¹.

Akcja Katolicka uświadomiła, czym jest małżeństwo i rodzina w swojej istocie i starała się przywrócić jej znaczenie, aby stworzyć optymalne warunki dla wychowania chrześcijańskiego. Z tego ścisłego zjednoczenia z nadprzyrodzonością rodzice winni czerpać siły w trudnych i odpowiedzialnych zadaniach wychowawczych. Czynnik religijny będzie odgrywał rolę w życiu rodzinnym

¹⁸ W. W i c h e r. *Chrystus uświęca rodzinę*. RK 1935 nr 1 s. 36.

¹⁹ J. R o s t w o r o w s k i. *Istota małżeństwa w ujęciu katolickim*. W: *Rodzina* s. 47.

²⁰ W i c h e r, jw. s. 33.

²¹ R o s t w o r o w s k i, jw. s. 57-58.

wówczas, gdy sami małżonkowie dostrzegą go i będą rozwijać swym postępowaniem. Idea religijna uświadamiana przez małżonków silnie cementuje ich związek, musi ona być jednak wzbogacona przez pracę, modlitwę i inne praktyki religijne²². Duch religijny panujący w rodzinie wyklucza złe nałogi. Nakazy i zakazy motywowane czynnikiem religijnym odznaczają się dużą skutecznością, co w konsekwencji prowadzi do poczucia samozadowolenia.

Akcja Katolicka, analizując samą istotę małżeństwa i rodziny chrześcijańskiej, wskazuje na jej świętość, a za wzór stawia Świętą Rodzinę²³. Czynniki nadprzyrodzony, dostrzegany i rozwijany przez rodziców, jest podstawowym warunkiem prawidłowego wychowania w rodzinie chrześcijańskiej.

b) Jedność i nierozzerwalność małżeństwa

Innym warunkiem prawidłowego wychowania jest jedność i nierozzerwalność związku małżeńskiego. Mając na względzie to wskazanie Piusa XI, Akcja Katolicka skupiła swoje wysiłki w celu obrony nierozzerwalności węzła małżeńskiego. Za nierozzerwalnością związku małżeńskiego przemawia nie tylko dobro sakramentu i dobro samego związku, ale i dobro dzieci zrodzonych w małżeństwie.

W monogamicznym i nierozzerwalnym związku w całej pełni zarysowuje się równouprawnienie mężczyzny i kobiety. W takim związku prawa i obowiązki małżonków rozkładają się według zasad słuszności i sprawiedliwości. Kobieta ma zabezpieczone poczucie bezpieczeństwa i godności, a mężczyzna – autorytet²⁴.

Akcja Katolicka z całą odpowiedzialnością broni jedności i nierozzerwalności małżeństwa. Jest to prawo Boże, którego żadna wola ludzka nie może znieść. Nierozzerwalność jest postulatem natury ludzkiej i koniecznością życiową. Dziecko bowiem w procesie wychowawczym potrzebuje obecności ojca i matki. Matka i ojciec w procesie wychowania ponoszą jednakową odpowiedzialność. Bez jednego z rodziców proces ten będzie utrudniony, a rozwijająca się psychika dziecka może ulec zranieniu²⁵.

Rozwód rodziców zawsze boleśnie odczuje dziecko, tym boleśniej, im jest ono subtelniejsze. Akcja Katolicka, dbając o nierozzerwalność małżeństwa i

²² J. P i s k o r z. *Kościół a rodzina*. W: *Katolicyzm a rodzina*. Poznań 1936 s. 15. Biblioteka Akcji Katolickiej.

²³ Por. B r o s s. *Akcja Katolicka według orzeczeń* t. 2 s. 127.

²⁴ T e n ż e. *Miłość, małżeństwo i rodzina*. Katowice 1938 s. 30-32; A. Z a r e m b a. *Powaga i zadanie rodziny chrześcijańskiej*. Poznań 1910 s. 25-27.

²⁵ Por. B. P a w l a k. *Rodziny według prawa przyrodzonego*. RK 1935 nr 9 s. 386.

kierując się zasadami humanizmu, broniła słabszych, a więc dzieci; dokładniej mówiąc, prawidłowego ich wychowania. Czyniła to, propagując wychowanie chrześcijańskie w duchu nauczania Piusa XI.

2. WSPÓŁPRACA RODZINY, KOŚCIOŁA, PAŃSTWA I SZKOŁY W WYCHOWANIU

Wprawdzie wychowanie dziecka odbywa się w rodzinie, jednak ogromny wpływ na ten proces mają różne instytucje wychowawcze. Między tymi instytucjami a rodziną musi istnieć harmonia, aby działania każdej z nich wzajemnie się uzupełniały.

Akcja Katolicka podejmuje i rozwija myśl Piusa XI. Organizacja ta, mówiąc o pełnym wychowaniu chrześcijanina, włącza w tę działalność Kościół, który jest zainteresowany funkcją wychowawczą rodziny, ponieważ rodzina dostarcza Kościołowi nowych członków²⁶. Troszcząc się o wychowanie, stara się, aby członkowie odznaczyli się zdrowymi postawami religijnymi i moralnymi. Kościół ma nie tylko prawo, ale i obowiązek wychowywania. Wynika to ze słów Chrystusa: „Dana mi jest wszelka władza na niebie i na ziemi, idąc nauczajcie wszystkie narody, chrzcząc je w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28, 18-19).

Inną społecznością, która ma prawo do wychowania, jest państwo. „[...] to prawo ma państwo od samego Twórcy natury nie tytułem ojcostwa, jak Kościół i rodzina, ale przez autorytet, jaki mu przysługuje dla popierania doczesnego i ogólnego dobra, które jest właściwym jego celem. [...] stąd w zakresie wychowania państwo ma prawo, albo lepiej wyrażając się, obowiązek wspomagać rodzinę swoimi ustawami do chrześcijańskiego wychowania dzieci [...]”²⁷ Państwo ma włączyć się do współpracy w dziele wychowania, ponieważ rodzina jednocześnie dostarcza obywateli dla państwa. Państwo chce mieć wartościowych ludzi, którzy rozwijałyby życie gospodarcze, kulturalne i społeczno-polityczne, powinno więc otoczyć opieką dzieła wychowawcze i udzielać poparcia inicjatywie wychowawczej, prowadzonej przez rodzinę i Kościół.

Akcja Katolicka skierowała swoją uwagę głównie na współpracę rodziny i szkoły, ponieważ praktycznie dziecko jest wychowywane głównie przez te dwie instytucje²⁸. Ta współpraca wydaje się być propagowana przez akcję na dwóch płaszczyznach: współpraca rodziców z nauczycielami i współpraca rodzi-

²⁶ Por. J. K o n i e c z n y. *Encykliki o wychowaniu w rodzinie*. RK 1936 nr 1 s. 18.

²⁷ P i u s XI. *Encyklika „O chrześcijańskim wychowaniu”* s. 26-27.

²⁸ Por. J. B z o w s k i. *Współdziałanie rodziny ze szkołą*. W: *Księga Pamiątkowa Zjazdu Katolickiego w Warszawie* [b.m.w.] 1926 s. 187-192.

ców ze szkołą za pośrednictwem komitetu rodzicielskiego. Szkoła szanująca autorytet rodziców ma być dla nich światłym przyjacielem i ma pełnić rolę informatora, pomagając im w procesie wychowania²⁹. W publikacjach Akcji Katolickiej można znaleźć propozycje konkretnych form współpracy rodziny i szkoły, np. przez wywiadówki, spotkania rodziców z opiekunami klas itp.³⁰ Organizacja ta położyła nacisk na współpracę ze szkołą w dziele wychowania zgodnie z wytycznymi Piusa XI: „Wszystko, co wierni robią dla poparcia i obrony katolickiej szkoły, dla swoich dzieci, jest dziełem na wskroś religijnym i dlatego jest najpierwszym zadaniem Akcji Katolickiej. Stąd szczególnie są drogie naszemu ojcowskiemu sercu i godne najwyższej pochwały te wszystkie specjalne stowarzyszenia, które w różnych krajach pracują z zapałem dla koniecznego dzieła”³¹.

3. SPOSOBY ODDZIAŁYWANIA AKCJI KATOLICKIEJ NA WYCHOWANIE

Akcja Katolicka, w różny sposób oddziałując na społeczeństwo, chciała wywołać pewną zmianę w jego życiu, kierując się przede wszystkim wskazówkami podanymi przez Piusa XI. Swoim wpływem wychowawczym obejmowała członków, którzy należeli do poszczególnych stowarzyszeń. Oddziaływała na takiego człowieka wierzącego, u którego wiara nie ogarnęła wszystkich jego dziedzin życia. Chciano więc powiązać wartości nadprzyrodzone z doczesnością. Chodziło o to, aby katolik kierował się tymi samymi wartościami w życiu prywatnym i publicznym. Aby osiągnąć te cele wychowawcze, Akcja zwróciła szczególną uwagę na formację duchową swoich członków. Ten cel można osiągnąć ożywionym życiem religijnym. Akcja przez swoje stowarzyszenia zachęcała, aby członkowie praktykowali swoją religijność, np. przystępowali do sakramentów św. (przynajmniej co kwartał), odprawiali adorację Najświętszego Sakramentu połączoną z rozmyślaniem³². Zwracano również uwagę na codzienną modlitwę. Modlitwa ranna i wieczorna wszystkich członków rodziny miała ich łączyć wzajemnie. Msza św. zaś stawała się ośrodkiem życia religijnego każdej rodziny.

²⁹ Z. I w a n k i e w i c z o w a. *Współpraca rodziny i szkoły*. W: *Katolicka myśl wychowawcza*. Red. S. Bross. Poznań 1937 s. 225.

³⁰ Z. Ś w i n a r s k a. *Kilka uwag praktycznych dla rodziców na nowy rok szkolny*. „Zjednoczenie” 1936 nr 9 s. 43-44.

³¹ P i u s X I. *Encyklika „O chrześcijańskim wychowaniu”* s. 50.

³² Por. A. B r o c h e c k i. *Eucharystia jako lekarstwo przeciw materializmowi*. RK 1932 nr 2 s. 38; B. K o m i n e k. *Eucharystia w życiu jednostki i rodziny*. Poznań 1938.

a) *Rekolekcje*

Najlepszą szkołą dla rozwinięcia życia wewnętrznego są rekolekcje. Odosobnienie, izolacja na jakiś czas od trosk, kłopotów, a zastanowienie się nad sobą, a także wspólna modlitwa, msza św., wspólna komunia i ścisłe milczenie pomagają człowiekowi przekształcić swój system wartości w taki sposób, aby sprzyjał on kształtowaniu własnej duchowości³³.

Najskuteczniejszym środkiem pracy wewnętrznej są rekolekcje zamknięte, do których też tak gorąco zachęcał Pius XI: „Domy rekolekcyjne jako natchnione przez Boga wieczniki, gdzie człowiek wielkoduszny z pomocą łaski Bożej wsparty, nie tylko wartości duszy poznaje jasno, ale także uczy się zapału, wysiłku i wszelkich czynów apostołstwa chrześcijańskiego”³⁴. Aby apostoł świecki mógł oddziaływać na innych, sam powinien być odpowiednio ukształtowany duchowo. Rekolekcje były okazją do przemiany siebie i do wyrobienia pozytywnych cech charakteru. Uformowani członkowie stowarzyszeń poprzez ćwiczenia duchowe mieli oddziaływać na swoje otoczenie, a szczególnie na własną rodzinę.

b) *Pisma*

Ogromne znaczenie oddziałujące wychowawczo ma słowo. Słowo mówione czy pisane wpływa na organizację poszczególnych systemów wartości. Tym sposobem można dokonać zmian poprzez propagowanie istotnych wartości, przekształcając powoli środowisko, które będzie można nazwać katolickim. Akcja nie zaniedbała oddziaływania przez słowo. Zasadniczą część swojej działalności poświęciła formowaniu ośrodków, gdzie często odbywały się szkolenia i kursy. By lepiej dotrzeć do społeczeństwa, wydawano czasopisma poszczególnych stowarzyszeń. Oficjalne organy prasowe Akcji to czasopisma: „Ruch Katolicki”, „Na Wyżyny” i „Przebojem”, „Zjednoczenie” wydawane przez Katolicki Związek Mężczyzn i Katolicki Związek Kobiet; „Przyjaciel Młodzieży” i „Młoda Polka” – to czasopisma Katolickiego Związku Młodzieży Męskiej i Żeńskiej.

Wpływ na wychowanie rodzinne dokonywało się też za pośrednictwem serii wydawniczych, takich jak m.in.: Książnica Akcji Katolickiej, Ideały i Życie, Biblioteczka Akcji Katolickiej.

³³ A. B o g d a n o w i c z. *Zadania rekolekcji zamkniętych wobec Akcji Katolickiej*. RK 1933 nr 5 s. 204-207.

³⁴ P i u s XI. *Mens nostra* – cyt. za: *Rekolekcje zamknięte szkołą ducha apostołskiego w SMP*. RK 1933 nr 5 s. 211.

Oprócz wydawnictw seryjnych wydawano książki i broszury na temat wychowania. Szczególnie w 1935 r., kiedy to hasłem roku było: „Rodzina w świetle prawa przyrodzonego, Objawienia i Kościoła”³⁵ W związku z tym we wrześniu odbyło się Studium o Rodzinie w Poznaniu, gdzie wygłaszano referaty o wychowaniu w rodzinie. Hasło 1936 r. brzmiało: „Duch Chrystusowy w szkole i w wychowaniu podstawą odbudowy narodu”. To hasło przyczyniło się do zorganizowania Studium o Wychowaniu w Wilnie, gdzie dyskutowano na tematy wychowawcze³⁶.

Cała działalność Akcji Katolickiej była zwrócona na problematykę wychowawczą, co znalazło konkretne odbicie w publikacjach. Szerzono katolicki pogląd na wychowanie, zawarty w encyklikach Piusa XI, przeciwstawiając się błędnym teoriom wychowania, a szczególnie poglądom naturalistycznym, które wykluczały czynnik nadprzyrodzony w wychowaniu. O tym zresztą pisze sam Pius XI: „Falszywym przeto jest wszelki naturalizm pedagogiczny, który w kształceniu młodzieży w jakikolwiek sposób wyklucza albo ogranicza nadprzyrodzone chrześcijańskie wyrobienie”³⁷ Akcja, walcząc z błędnymi poglądami na łamach swoich publikacji, przedstawia też pozytywny ideał wychowania rodzinnego zgodnie z zasadami chrześcijańskimi.

c) Kursy

Akcja Katolicka podjęła się kształtowania świadomości wychowawczej społeczeństwa, zaznajamiając je z zasadami wychowawczymi, zawartymi w encyklikach³⁸. Organizowano kursy dla wszystkich stowarzyszeń i specjalistyczne dla poszczególnych grup społecznych.

Program kursu, który postulowała Akcja, miał objąć całość zagadnień wychowawczych. Na kursach dużo czasu poświęcano problemom wychowania rodzinnego; wykłady obejmowały rozwój psychiczny dziecka z uwzględnieniem wad, a także sposobów ich leczenia. Przedstawiano wychowanie umysłowe, estetyczne, religijne, narodowe oraz przysposobienie do życia rodzinnego. Prowadzono kursy na różnych poziomach: I – dla rodziców z wyższym wykształceniem, II – dla rodziców ze średnim wykształceniem, III – dla rodziców z podstawowym wykształceniem³⁹ Kursy były organizowane przez parafialne lub diecezjalne Instytuty Akcji Katolickiej.

³⁵ Por. RK 1935 nr 9-10 s. 385.

³⁶ Por. tamże.

³⁷ P i u s X I. *Encyklika „O chrześcijańskim wychowaniu”* s. 37.

³⁸ Por. *Kronika*. RK 1932 nr 6 s. 367.

³⁹ *Kursy dla rodziców*. RK 1935 nr 9-10 s. 513-515.

d) *Poradnie*

Akcja Katolicka zalecała zakładanie poradni wychowawczo-rodzinnych, które miały być pomocne w wychowaniu dzieci. Poradnie prowadziły przede wszystkim działalność profilaktyczną poprzez organizowanie wykładów dla rodziców. W poradni pracowały osoby kompetentne: duszpasterz, do którego obowiązków należały porady natury religijnej i moralnej; lekarz, który udzielał porad w dziedzinie medycyny i ogólnego wychowania fizycznego; prawnik – doradzał w zakresie prawa. Wskazane było, aby w sprawach praktycznego wychowania w poradni pracowali doświadczeni rodzice, którzy wychowali dzieci wzorowo i mieli równocześnie wiedzę teoretyczną na ten temat⁴⁰.

Osoby pracujące w poradni cieszyły się autorytetem i zaufaniem w swoim środowisku. Odwiedzały one co jakiś czas zagrożone rodziny, udzielając im porad w zakresie wychowania. Złe warunki materialne nie były im obojętne. Instytucje charytatywne miały objąć opieką rodziny pozostające w szczególnie trudnej sytuacji. Poradnie miały pomóc rodzicom w dziele wychowania. Takie poradnie powstały w Lublinie, we Włocławku i w Wilnie⁴¹.

W trosce o prawidłowe wychowanie rodzinne wysunięto postulat utworzenia szkół dla rodziców oraz specjalnych kursów dla nauczycieli i dla katechetów⁴². „Jest więc rzeczą najważniejszą – według Piusa XI – nie błędzić w wychowaniu, równie jak nie błędzić w dążeniu do ostatecznego celu, w którym całe dzieło wychowania ściśle bezwzględnie jest związane”⁴³. Temu celowi służyły propagowane przez Akcję Katolicką sposoby oddziaływania wychowawczego.

Praca wychowawcza sprowadzała się właściwie do trzech zagadnień: *p r a c y i d e o w e j* (pogadanki, wykłady o rodzinie i wychowaniu z punktu widzenia naturalnego i nadprzyrodzonego); *p r a c y i d e o w o - p r a k t y c z n e j* (organizowanie poradni dla rodziców i zachęcanie do wspólnych praktyk religijnych całych rodzin); *p r a c a p r a k t y c z n a* (w tym zakresie działalność odnosiła się do czynnego apostołstwa dobrego przykładu wśród swojej rodziny oraz kolportażu wydawnictw o tematyce wychowawczej i rodzinnej)⁴⁴.

W trosce o przyszłe życie rodzinne Akcja Katolicka organizowała specjalne kursy gospodarstwa domowego, a także przysposobienia rolniczego, aby przygo-

⁴⁰ Schemat poradni podaje RK 1935 nr 1 s. 31-32.

⁴¹ *Kronika*. RK 1935 nr 11 s. 550; RK 1935 nr 8 s. 378; RK 1936 nr 1 s. 44.

⁴² A. N i e s i o ł o w s k i. *Rodzina jako instytucja społeczna*. RK 1935 nr 9-10 s. 422.

⁴³ P i u s X I. *Encyklika „O chrześcijańskim wychowaniu”* s. 6.

⁴⁴ Por. *Sposoby pracy nad odnowieniem rodziny* [b.a.] RK 1935 s. 505-507.

tować młodzież do obowiązków związanych z założeniem rodziny. Sama zresztą przynależność do Akcji wpływała wychowawczo na jej członków, ponieważ uczyła zapobiegliwości, ducha ofiarności – tak potrzebnych w życiu rodzinnym.

Chcąc działać sprawnie, zakładano własne domy parafialne⁴⁵, odpowiednio wyposażone, mające specjalne sale i czytelnie oraz bibliotekę, które miały na celu „odciągnąć” młodzież od środowisk demoralizujących.

*

Nie sposób omówić wszystkie formy oddziaływania na rodzinę i wychowanie, stosowane przez Akcję Katolicką. Zasygnalizowano tylko najważniejsze, które bezpośrednio wpływają na rodzinę. Ich bogactwo pozwala sądzić, że Akcja Katolicka starała się przeniknąć wszystkie dziedziny życia i przepoić je duchem nauki chrześcijańskiej, o co tak usilnie zabiegał papież Pius XI.

PIUS XI'S FORMATIVE THOUGHT IN THE PUBLICATIONS OF CATHOLIC ACTION IN POLAND

S u m m a r y

The Catholic Church has long recognized the importance of the family in man's formation. The social and religious organizations have also become interested in these problems. In the interwar period the Catholic Action was one of such organizations; it especially promoted formative ideas. The basic purpose of the present paper was to depict some questions connected with the formative problems in the teaching of Pius XI, and popularized by the Catholic Action.

Therefore the paper discusses first the genesis and the basic assumption of the Catholic Action. The second section presents the main aims and tasks of formation within the family. The main aim was to restore the Christian spirit in the family. Then the author pinpoints the significance of cooperation between the family, the Church, the State and school in the formative process. The third section discusses the forms and means of influence on the formation in the family adopted by the Catholic Action. The paper pinpoints the importance of the natural and supernatural means in the work of formation, as they were proposed by pope Pius XI.

Translated by Jan Kłós

⁴⁵ E. A n d r u s z k i e w i c z. *O roli parafii w życiu organizacyjno-oświatowym słów kilka*. RK 1933 nr 4 s. 177.